

Riksintresse för kulturmiljövården

Flenmo - Hökärr (D32)



Väg Davidsnäs, foto KBT

KUNSKAPSUNDERLAG

Vården

Kunskapsvärde

Området kan bidra med viktig kunskap om bosättningar och resursutnyttjande under såväl äldre som yngre stenålder. Ett antal fynd av stenåldersföremål kan sättas i samband med Litorinahavets strand, ca 5000 f. kr, andra med Vråkulturen, ca 3000 f. kr. Det relativt stora antalet fynd inom ett så begränsat område och spännvidden över en längre del av stenåldern medför att fyndplatser och möjliga boplatser har stort vetenskapligt värde. Genom landhöjningen avspeglar boplatserna såväl strandnära läge i skärgårdsmiljö som mer inlandsmiljö med sjöar och vattendrag.

Fyndplatserna för trähjul från järnåldern och stockbåt, ej daterad, intar en särställning som fyndplatser genom sin information om äldre träföremål (Sveriges äldsta trähjul – ”Mellösahjulet” från 500-talet) och skulle kunna indikera offerplatser med ytterligare träföremål.

Områdets medeltida nykolonisation med många små gårdar berättar om förutsättningar och organisation av små jordbruksenheter i avlägsen skogsmark. Bland bebyggelsen finns det alltjämt kvar strukturer som enskilda byggnader med stora byggnadshistoriska värden, bl.a. vid Flenmos by och Forstorps tvillingstuga. Områdets småskaliga jordbrukslandskap visar på jordbrukets förutsättningar i marginalområden. De många välbevarade ängs- och betesmarkerna visar på äldre tiders markbruk och djurhållning. Äldre formelement kan bidra med viktig kunskap om jordbrukstekniska traditioner.

Upplevelsevärde

Det småbrutna landskapet med dess ålderdomliga, terränganpassade vägnät och många allttjämt bebodda och välbevarade gårdsmiljöer ger en upplevelse av skogsmarkens småbrukarlandskap med små arealer och byggnadsbestånd. Bebyggelsen är väl inpassad i landskapet och domineras av byggnader från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, ofta i faluröd färg. Bebyggelsens skala, form och färg är viktiga bidrag till bilden av ett äldre småskaligt jordbrukslandskap.

Området är naturskönt med hävdade ängs- och betesmarker samt öppna åkermarker som till delar nyttjas som vall.

Bruksvärde

Levande småbrukarbygd med goda förutsättningar för djurhållning som är av stor vikt för bibehållandet av landskapets upplevelsevärden. Området har stor attraktionskraft för hästverksamhet och för sommarboende.

Mål för att tillgodose riksintresset

- kunskapsvärde, upplevelsevärde och bruksvärde

Det ska vara möjligt att förstå och uppleva det småbrutna landskapets många traditionella gårdsplatser och ängs- och betesmarker. Odlingsmarken ska hävdas på ett sådant sätt att dess öppna karaktär består. Bebyggelsens karaktär ska värnas. Det ålderdomliga vägnätet ska behålla sin terränganpassade karaktär, vägbeläggning och fortsätta att vara farbart.

Det innebär att:

- Befintliga gårdar bör ges goda möjligheter att fortsätta fungera som små, levande jordbruk.
- Bebyggelsens småskaliga och stilmässiga karaktär bör beaktas.
- Jordbruksmark och betesmark ska inte planteras igen med högväxande gröda.
- Underhåll och nyttjande av vägsträckningarna bör gynnas så att de inte ändras.
- Kurvor ska inte rätas ut, vägen bör inte breddas, befintliga vägbeläggningar bör underhållas utan att förändras, dvs grusbeläggningen bör värnas som en viktig del i upplevelsen av en vägsträckning.

Beskrivning

Naturgeografi

Kuperat bergs- och moränlandskap med berg i dagen och storblockig morän genomskuret av två sprickdalar i nordväst till sydostlig riktning med lerjordar och sankmarker i sänkorna. Den norra går från Flenmo till Hytternäs, den södra från Mälby till Herrgölet. I öster, på nordsidan av sjön Heen finns flera små dalsänkor.

Dagens landskapsbild

Området är småkuperat med trånga dalgångar med öppen åkermark och gårdar i sluttningarna upp mot de bergklackar som bidrar till att avskilja dalarna från varandra. Genom området leder slingrande vägar som följer topografin, upp och ner genom dalsänkorna för att kröka runt bergklackar och små höjder. Utblickarna begränsar sig till små landskapsrum med en by eller en gård, ofta av torpkaraktär som ligger väl inpassade på hyllor i sluttningarna eller på markanta höjder. Landskapet är varierat, spännande och bjuder ständigt på nya rum. Området är naturskönt med betade hagmarker och brukade åkermarker som allttjämt hålls öppna. Någon enstaka, mindre åker har planterats med skog. I öster vid Rökärr och Gröndal ligger merparten av den öppna marken för fäot eller i träda, år 2011.

Dagens brukande

I området finns flera levande jordbruk med omfattande djurhållning. Vid Flenmo finns ett stuteri. I området finns många bofasta med hästar eller några få djur som bidrar till att hålla landskapet öppet.

Dagens bebyggelsestruktur

Små byar och gårdar i ett småbrutet landskap. Flenmo som varit en by om elva gårdar och mer än 60 hus består sedan laga skiftet av ett tjugotal hus som ger Flenmo en tydlig bykaraktär. Byggnaderna är av varierande slag och av olika ålder. I den västra delen av byn finns flera mycket välhållna bostadshus från 1800-talet som bevarat sin autentiska prägel. Här finns exempel på verandor och snickarglädje. I den östra delen är två gårdar på väg att förfalla. Bland dessa märks en enkelstuga från 1700-talet i två våningar, med flera kringliggande eftersatta timrade hus.

I området finns många gårdar med välbevarad bebyggelse från 1800- och 1900-talets första hälft, t.ex. vid Heby, Davidsnäs, Rökärr, Forstorp, Vegred och Högtorp. Vid Heby finns en ålderdomlig enkelstuga och ett portluder. Vid Forstorp finns en ovanlig tvillingstuga av stort kulturhistoriskt intresse och vid Högtorp en ålderdomlig manbyggnad och bod.

Mälby var tidigare socknens prästgård och har en mangårdsbyggnad som är ett timrat reverterat hus med putsdekor och lövsågerier vid takfoten. Till gården hör även en timrad bod och ett magasin med tiondebod norr om bostaden.

Historiska skikt

Stenålder - I området har man funnit ett stort antal stenyxor och andra föremål som visar på bosättningar i området under äldre och yngre stenålder. Den norra delen av Mellösa bildade omkring 5000 f. Kr ett sammanhängande fastland där Litorinahavets strand låg på ungefär 50 m.ö.h. Söder om detta fastland vidtog ett skärgårdslandskap. Mötet mellan fastland och skärgårdens öar låg vid denna tid i området från Flenmo till Hökärr i öster och är bakgrund till att det finns så många fynd från stenåldern .

Vid Flenmo har man funnit ett tio-tal yxor; vid Högtorp en trindyxa; vid Brofors – Lövsta minst fem yxor; vid Baggetorp-Stavtorp minst fyra bergartsyxor; vid Heby tre yxor varav en flintyxa. Norr om Baggetorp finns en boplats med vallar med avslag av skiffer, bergart och stora mängder kvarts. Boplatsen med sina fyndrika vallar tillsammans med lösfynden har till stora delar kommit fram vid jordbruksarbete. Vid Rökärr visar flera stenyxor och en skifferspjutspets på en boplats tillhörig Vråkulturen, d.v.s. en boplats från ca 3000 f.Kr. Det stora antalet fynd visar att området var mycket attraktivt för bosättningar under såväl äldre som yngre stenålder.

Bronsålder – järnålder – Spår från bronsåldersbosättningar i området saknas helt. Sydost om Flenmo finns ett litet gravfält från järnålder om fem stensättningar som visar på en mindre bosättning i denna dalgång under järnåldern. Vid Herrgölet ligger en fornborg från ungefär samma tid.

I området har man gjort två märkliga fynd av träföremål. I en uppodlad mosse väster om Baggetorp har man funnit en träbåt i form av en urholkad ekstam. På denna plats ska man i äldre tid ha gjort fler liknande fynd. Träbåten daterades aldrig. Sydost om Flenmo har man funnit ett trähjul i den uppgrundade sjön Filaren. Trähjulet med nav och ekrar är ett av få hjul som genom dendrodatering daterats till äldre järnålder, ca 500 e. Kr. I forskningssammanhang brukar hjulet benämnas ”Mellösahjulet”. Fyndet visar att man åtminstone rört sig genom området vid denna tid, alternativt att fyndet skulle kunna indikera en offerplats.

Vid Mälby, nära Mellösa med sockencentrum finns gravar från yngre järnålder; tre högar och en stensättning. Mälby liksom Heby och Lövsta är ortnamn som kan gå tillbaks till järnålder. Vid Lövsta och Heby saknas dock lämningar från järnålder.

Medeltid - By- och gårdsnamnen slutar på –mo och framförallt –torp vilket anger att området är en utpräglad medeltida kolonisationsbygd. I det höglänta småbrutna landskapet med sina trånga dalgångarna fanns små sjöar och kärr som odlades upp först under medeltid. I de betade hagmarkerna som klassas som

värdefull naturbetesmark finns fossila inslag såsom odlingsterrasser, diken, odlingsrösen och andra formelement som visar på äldre tiders jordbruk. Det terränganpassade vägnätet i området slingrar sig fram från den ena dalen till den andra och binder samman gård med gård. Det går oftast i gränsen mellan in och utmark. Vägnätet är ålderdomligt och kan säkert härledes till den tid då gårdarna etableras i området.

Flenmo var ursprungligen en stor by om elva gårdar med över 60 hus på bykullen fram till laga skiftet på 1860-talet. Efter utflyttningar och rationaliseringar finns det kvar 20 hus som bidrar till att vidmakthålla Flenmos täta bykaraktär.

Bebyggelsen består främst av små gårdar med bebyggelse från 1800- och 1900-talets första hälft. Gårdarna binds samman genom ett terränganpassat vägnät. I området finns ett stort antal hävdade ängs- och betesmarker med höga naturvärden med autentisk prägel från 1800- och 1900-talets djurhållning. I området har det funnits ytterligare ett stort antal torp och backstugor. Mälby var tidigare prästgård med tiondebod. Vid Brofors och vid Hebykvarn fanns i äldre tid en kvarn och såg.

Värdetext 1987

Flenmo-Hökärr: Jordbruksbygd med byar, många små och medelstora gårdar samt ett ålderdomligt vägnät. Övervägande medeltida kolonisationsbygd med huvudsaklig bebyggelse från 1800- och tidigt 1900-tal. Mälby f.d. prästgård.

Historiska näringar

Kvarnar vid Brofors och Heby – kvarnsjön. Såg vid Heby – kvarnsjön. Vid Rökärr hade man under 1800-talet en vadmalskvarn. Jordbruk med ängs- och betesmark.

Kommunikation

Vägnätet som binder samman gårdarna följer gränsen mellan åker och hagmark och kan antas ha haft ungefär samma sträckning sedan medeltid då gårdar och byar etableras i området. Det är ålderdomligt och terränganpassat med grusbeläggning som bidrar till upplevelsen av att färdas på en äldre vägsträckning. På flera ställen kan man iakttä äldre väghistoriska formelement såsom vägbankar och stenbroar.

Samhällsfunktioner

Mälby – prästgård.

Makt

-

Vems landskap

Den självägande småbondens landskap.

Visuella/ historiska samband

Marginalområde som koloniserades under medeltid präglat av små gårdar, en del torp och backstugor. De många små naturbetesmarkerna, varav flera är naturreservat anger att området brukats som små enheter med ett betydande inslag av ängs och betesdrift sedan lång tid tillbaks. Ägostrukturen i området kan, med undantag för den skiftade Flenmo, antas uppvisa kontinuitet tillbaks till den tid då området koloniserades.

Koppling till naturgeografi

Äldsta stenålderns boplatser i området har en tydlig koppling till den tid då det uppstår ett möte mellan fastland i norr och skärgård i söder, d.v.s. Litorinahavets strand vid ungefär 5000 f. Kr.

Den medeltida kolonisationen av området måste ses i samband med områdets naturgeografiska, småskaliga karaktär som ett okoloniserat område där det fanns möjligheter till att bryta ny odlingsmark under medeltid.

Administrativa uppgifter

Namn och identitet: Flenmo - Hökär (D32)

Socken: Mellösa sn

Kommun: Flens kn

Karaktärstyp: Odlingslandskap

Karaktärsord: Lösfynd av stenyxor från äldre och yngre stenålder, Litorinahavets strandlinje, boplatser, vrånkulturen, enstaka gravar, fornborg, mellösahjulet (500-tal), stockbåt, ålderdomligt vägnät, medeltida nykolonisation, småskligt odlingslandskap, välbevarade ålderdomliga byggnader

Befintliga skydd

Fornlämningar, 2 kap. KML

Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap.6§ MB

PBL 8 kap. §13,14,17.

Biotopskydd för ädellövskog, alléer, vattendrag.

Uttolkning av gräns 2014

Riksintresset omfattar flera välbevarade hagmarker vid Flenmo, Norrkär, Baggetorp, Alberga och Hökär. I norr omfattas flera områden med värdefull naturbetesmark, som även innefattar äldre fossila åkermark. I norr finns även värdefulla stenåldersmiljöer utmed Litorinahavets strandlinje.

Tid	Bebyggelse	Markanvändning	Kommunikation	Samhällsideologi Makt/sociala	Karaktärsområden/ -lämningar Illustrationsförslag
Äldre stenålder (5000 f .Kr.)	Boplats norr om Baggetorp, stort antal lösfynd av yxor Litorinahavets strand, ca 5000 f. Kr				Bergartsyxor, kvartsavslag Strandlinjekarta 5000 f. Kr
Yngre stenålder (3000 f. Kr)	Boplats vid Rökärr – typ ”Vråkulturen”. Lösfynd av yxor. Begynnande jordbruk				Skifferspjutspets, flintyxa vid Heby Strandlinjekarta 3000 f. Kr.
Äldre - yngre järnålder	Små gravfält vid Flenmo, Gravar vid Mälby visar att dessa bebyggelseenheter etableras i förhistorisk tid	Fornborg - Herrgölet	Fornborg - Herrgölet		Mellösa-hjulet, trähjul från 500-talet. Ett av Sveriges äldsta trähjul.
Medeltid	Nykolonisation, många gårdar med -torpnamn Jordbruk	Ålderdomligt vägnät troligen med rötter i medeltid			
1800-1900-tal	Några byar och många mindre gårdar Små jordbruk Flera välbevarade ålderdomliga bebyggelsemiljöer	Terränganpassat, slingrigt vägnät	Självägande småbrukare, Mälby prästgård		Portlider vid Heby, tvillingstuga vid Forstorp, Mangårdar på Flenmo, Mälby prästgård